

PARA POLİTİKASI VE ENFLASYON

Doç.Dr. Ömer Faruk ÇOLAK
G.Ü. İİBF, İktisat Bölümü
Öğretim Üyesi

Güneydoğu Asya krizi ile birlikte, yüksek oranlı büyüme eğilimleri olan ülkelerin iktisat politikaları daha çok sorgulanmaya başlandı. Özellikle 1990 sonrası yaşanan Meksika'daki Tekilla Krizi, Arjantin, Türkiye ve Güneydoğu Asya krizleri bu sorgulanmaya neden olan ülkeler olarak öne çıkmaktadırlar.

Bu grup ülkeler içinde Meksika, Arjantin ve Türkiye aynı zamanda enflasyonu uzun süre bünyelerinde bulunduran ülkelerdir. Ancak şu anda enflasyonist sarmaldan kurtulamayan tek ülke Türkiye'dir.

Bu çalışmada Türkiye Ekonomisinin içinde barındırdığı enflasyon sorunu uygulanmaya çalışılan para politikaları çerçevesinde irdelenecektir.

1. Merkez Bankası ve Para Politikası

Enflasyon sarmalına yakalanmış ülkelerde Merkez Bankasının uyguladığı para politikası, bankanın bağımsızlığı ve bir para politikası hedefi olan fiyat istikrarını ilişkilendirilerek ele alınmaktadır.

Yaklaşık yirmi yıldır enflasyon oranını düşürmeye yönelik birçok istikrar programı ilan edilip uygulandığı (uygulanmaya çalışıldığı) Türkiye'de TCMB'nin bu politikadaki yerini belirlemek bir anlamda ülkemizde enflasyonu önlemede para politikasının etkinliğini sağlamak için neler yapılabileceği sorusuna da yanıt verecektir. Bu bağlamda Merkez Bankasının üstlendiği/üstlenmesi gerektiği işlevler öne çıkarken ki, bu da iktisat yazınında oldukça farklı görüşleri içinde barındırır.

Geleneksel Merkez Bankacılığının ülkelerde politik karar birimi (politika yapıcı) bankaya ekonomide ulaşılması hedeflenen tüm büyüklüklere erişme görevi verirken, bunun yanında hedeflere ulaşılmasını engelleyici yapılanmalarında korur. Politika yapıcının (hükümetin) bu şekilde davranmasının altında yatan temel neden kendisini basit taahhütleri yerine getirme zorunluluğu ile sınırlamış olmasıdır. (McCallum, 1995:7-8). Bu davranış biçimi özellikle gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda büyük ölçüde geçerlidir. Politika yapıcı, tıpkı baskın bir firmanın taşıdığı tepkiyi diğer karar birimleri olan bireyler ve firmalara karşı gösterir. Bu oluştundan dolayı da politika yapıcı nominal ücret sözleşmelerinde enflasyonist

beklentileri veri alır ve üretim şokunu, enflasyon ve istihdamın reel düzeydeki etkisi ile denkleştirmeye çalışır. Barro ve Gordon'a göre (1983), potansiyel milli gelir artışı sıfırdan büyük olduğu an politika yapıcının hedefine ulaştığı ve amacını yakaladığı kabul edilmektedir. Bunun bir sonucu olarak da politika yapıcı, ihtiyari para politikasını oluşturduğu zaman " zamansal tutarlılık " sorunu ile karşı karşıya kalır. Çünkü ücretleri belirleme gücü olan gruplar (sendikalar) politika yapıcının, enflasyonist süreç de, doğal istihdam (aynı zamanda doğal işsizlik oranı) ve üretim düzeyinin üzerinde bir istihdam, üretim düzeyine ulaşmayı sağlayacak, güce sahip olduğunu bilmelerinin yanında, ücretlerin enflasyona karşı korunan bir düzeyde belirlenmesinin enflasyondan kaçınan politika yapıcı tarafından teşvik edilmeyeceğinin farkındadırlar. Bundan dolayıda ortalama doğal üretim düzeyinin, politika yapıcı tarafından başarılması halinde enflasyon oranında bir sapma olacaktır.

Buna karşılık muhafazakar (conservative) Merkez Bankasının olduğu ülkelerde politika yapıcı, bankaya tam ya da kısmi bağımsızlık vermiştir. Enflasyon ve fiyat istikrarı konusunda Merkez Bankasına kendisinden daha önemli bir ağırlığı olduğu politika yapıcı tarafından kabul edilmektedir. Bu görüşü savunanların başında Yeni Klasik Makro İktisat Okuluna (YKMİ) mensup iktisatçılar gelmektedir. Onlara göre iktisat politikalarındaki çatışma, para politikasına karşı aktif ve pasif davranış biçimi ile ilgilidir. F. Kydland ve Presscott (1977) ile R. Barro ve R. Gordon'a (1983) göre para otoritesinin üretimi denge düzeyinin üzerinde artırılmasını teşvik etmeye yönelik politikalar, ihtiyari politikalar ve enflasyonist amaçlıdır. Rogoff'a göre böyle bir yaklaşımda " iktisadi ajanların beklentileri dışsal değil, para otoritesinin kısa dönem amaçlarına bağlı içsel bir değişken olur ". (Rogoff,1989:1174).

Bu bağlamda YKMİ okula bağlı iktisatçıların yanıtını aradıkları soru " eğer enflasyon toplumsal olarak arzulanmayan bir olgu ise politika yapıcılar neden üretirler." (Waller,1995:3). Bu iktisatçılara göre ihtiyari para politikaları enflasyonu yaratır ve bunun altında yatan temel neden ise zamansal tutarsızlıktır.

2. Enflasyon ve Enflasyon Tarafları

YKMİ okuluna göre, ihtiyari para politikası kararını alanlar beklenmeyen bir enflasyonu yaratarak, kamu harcamalarını artırarak işsizliği azaltmak isterler. Ancak iktisadi karar birimleri (bireyler ve firmalar) sistematik hata yapmadığından buna karşı çıkarlar. (Barro, Gordon,1983:101-102). Onlara göre Merkez Bankasının sıfır enflasyon tercihini ortaya koyması durumunda, yani enflasyon oranının marjinal maliyetinin marjinal yararına eşit olduğunu kabul etse bile iktisadi karar birimleri Merkez Bankasının bu politikasına itibar etmeyecek, enflasyon oranının pozitif olacağı yönündeki beklentileri kırılmayacaktır .Bundan dolayı muhafazakar Merkez Bankası yani ihtiyari para politikalarına karşı durabilen Merkez Bankası fiyat istikrarını sağlamada bir zorunluluk olmaktadır.

Bu noktada Merkez Bankasının amaç fonksiyonuna uygun olarak hükümet ile yapacağı zımni anlaşma önemli hale gelir. Hükümet, optimal bir anlaşmayı

Merkez Bankasına sunar. Anlaşmanın içeriğinin belirleyicisi hükümetin bütçe yapısıdır. Çünkü her bir karar biriminin (Merkez Bankası ve Hükümet) karşı tarafın seçimini (tercih kararını) etkilemektedir. Hiç şüphesiz bu oluşum sadece Merkez Bankası ile hükümet arasında geçerli değildir, aynı zamanda Merkez Bankası ile bankalar arasında geçerlidir. Burada araçların neler olabileceğini belirlemek daha kolaydır, ancak araçların kullanma üstünlüğü yine Merkez Bankasına aittir. Merkez Bankasının enflasyonist politikaya karşı, iktisadi karar birimleri parasal dengelerini değiştirerek karşı tepki verirler. (Blinder,1986:402).

Merkez Bankasının uygulayacağı politikalara karşı ilk tepki verecek olan işçilerin, bu tepkilerin nedeni bu kesimin enflasyonist süreç de kendileri için optimal bir sözleşmeye ulaşma hedefidir. (Cukirerman, 1992:17). Merkez Bankasının uygulayacağı politikalar sonrasında ortaya çıkabilecek olan beklenmeyen şok, ekonomideki diğer birimler gibi işçileri de doğrudan ilgilendirmektedir. Merkez Bankası ise Phillips eğrisinin Lipsey- Solow katkısı öncesi durumu nedeni ile ücret artışlarının fiyatlar üzerindeki yansımaya karşı oldukça duyarlıdır. Yani, ücretler ile enflasyon arasında Phillips'in kurmuş olduğu negatif ilişki burada gerekenin nedeni olmaktadır.

Burada tartışılmayacak kabul, bu duyarlılığın daha çok bağımsız Merkez Bankaları için daha önemli olduğudur. Çünkü Merkez Bankasının görevlerinden birisi de sadece işçi kesimi için değil, tüm iktisadi karar birimlerinin enflasyonist beklentilerini kırmaktır.

Bu noktada artık Merkez Bankasının bağımsızlığı öne çıkar. Gelişmiş ülkelerde Merkez Bankalarının yetki ve görev alanı hükümetlere bağlı olmakla birlikte çoğu zaman hükümetler diğer makroekonomik hedeflerle çatışmak pahasına bankaya fiyat istikrarı sağlaması için yetki ve özerklik vermektedirler. Çünkü Merkez Bankasının bağımsızlığı hükümetler açısından fiyat istikrarını sağlamaya yönelik önemli bir unsur olarak görülmektedir. Bunun bir sonucu olarak Merkez Bankasının bağımsızlığı siyasi bağımsızlık ve iktisadi bağımsızlık olarak ele alınmaktadır. (Alesina-Summers,1993-153). Siyasi bağımsızlık bankanın politika hedeflerinin seçimini yaparken, hükümetin etkisinde kalmaması ile açıklanmaktadır. İktisadi bağımsızlık ise, para politikasını uygulama gücünün sınırlandırılması olarak ele alınmaktadır. (Grilli, Masciandaro,Tabellini,1991).

Dolayısıyla Merkez Bankalarının, amaçlarını belirlerken anahtar değişkenler, para arzının büyüme oranı, interbank piyasasında gecelik faiz oranları ile uzun dönem faiz oranları, nominal döviz kuru ve nihayetinde enflasyon oranıdır. (Bernanke, Mishkin,1992:188-189). Tüm bu uzun hedef değişken sayısına karşın pozitif merkez bankacılığı yapan bir Merkez Bankasının ana hedefi fiyat istikrarıdır. Çünkü bunun sağlanması diğer hedeflerin gerçekleşmesinde anahtar değişken konumundadır.

Enflasyon ile Merkez Bankasının özerkliği arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Özerkliğin bulunmaması enflasyona neden olduğu gibi yüksek

enflasyon da bağımsızlığının azalması sonucunu doğurabilmektedir. Bu iki yönlü nedenselliği açıklayabilmek amacıyla enflasyon ile Merkez Bankası başkanının görevde kalma süresi arasında Granger nedensellik testi uygulanmış ve test sonucunda iki değişken arasında gerçekten de iki yönlü nedensellik ilişkisi ortaya çıkmıştır.

Ülkemizde enflasyon ile Merkez Bankasının bağımsızlığı (TCMB) arasında bağlantılar kurmaya yönelik tartışmaları oldukça yeni sayılır. TCMB'nin bağımsızlığı ilk defa, 1990 yılı " Para Programı " kamuoyuna açıklandığında gündeme gelmişti. Bu program ile TCMB 1211 sayılı yasanın kendisine yüklediği işlevlerin bir kısmından kurtulmak istediğini açıkladı diyebiliriz. Böylece TCMB birçok Merkez Bankası gibi uzun dönemli fiyat istikrarı ile reel ekonomideki maliyetleri düşürecek olan faiz oranında istikrarı sağlamayı öne çıkartan bir kurum olmak istediğini de duyurmuş oldu.

Uzun süre Türkiye'de var olan finansal yapı ve 1211 sayılı TCMB Kanunu'nun bir sonucu olarak TCMB büyüme ve istihdamı artırıcı, ödemeler bilançosunu dengede tutucu ve fiyat istikrarını sağlayıcı para politikalarını uygulamak ile görevlendirilmiştir.

Dolayısı ile TCMB'nin yükümlülükleri ve bu yükümlülükleri yerine getirmeye yönelik politikaları, Türkiye ekonomisinin genel gelişiminide belirlemektedir. Nitekim TCMB bu görevlerinin yanında, yapmaması gereken işleride yapmaya uzun süre devam etmiş, ancak 1980 sonrasında ekonomideki finansal serbestleşme ile birlikte bunların bir kısmından kurtulabilmiştir. (Çolak,1998: 7-9)

Yapmış olduğumuz bu belirlemeden yola çıktığımızda, TCMB bağımsızlığı ve iktisadi karar birimlerine doğru sinyal göndererek bir " duyuru etkisi " yaratabilme çabasını ancak 1990 yılı para programı ile başladığını söyleyebiliriz.

1990 yılı para programında Merkez Bankası Parasının (MBP) hedef parasal büyüklük olarak alınmasına karşın 1998 yılı para programında hedef parasal büyüklük önce Rezerv Para, sonra Net İç Varlıkların alınmış olması programı yürüten TCMB'nin enflasyon üzerinde uzun dönemli bir etkinleşme konusundaki şüphelerinin bir belirtisi olmuştur. Nitekim TCMB 1999 yılında ilan edilmemiş bir para programı uygulayacağını açıklamıştır. Para programlarının duyuru etkisi yaratmaya yönelik olduğu düşünülürse ilan edilmemiş para programının, önemsiz olduğunu burada rahatlıkla söyleyebiliriz.

Diğer yandan Güneydoğu Asya krizine rağmen ayakta kalan finansal piyasalara yönelik kalıcı önlemler yerine hükümetler 1999 yılında da palyatif önlemlerle yetinmişlerdir. Örneğin bankacılık sektöründen kaynak çıkışını engellemek için ulusal paranın aşırı değerli tutulması, ticari bankaları yine net genel pozisyonu açığına itmekte, ve gelinen bu nokta da TCMB döviz piyasasında sürekli olarak alıcı durumunda kalmakta bu ise bankanın izlediği politika konusunda şüphelerin doğmasına neden olmaktadır.

Çünkü Merkez Bankaları iskonto penceresini kullanarak son kredi merci olma gücüne sahiptir ve akla; TCMB'nin bu gücünü kullanabileceği sürecin yakın olduğu sanısı ile kendini bir finansal dalgalanmaya mı hazırlıyor sorusunun sorulmasına neden olmaktadır. Merkez Bankası (TCMB) kendisine yüklenilen son kredi merci olma fonksiyonu ile krize giren bir finansal sistemde zor duruma düşen bankaların ihtiyacı olan likiditeyi sağlamak zorundadır. Dolayısıyla TCMB'nin bunu yapabilmesi kendisinin likit pozisyonunun güçlü olmasını gerektirir. Kapalı bir ekonomide ulusal para cinsinde ihtiyaç duyulacak olan bir likiditeyi sağlamak elbette Merkez Bankası için sorun olmayacaktır. Bu noktada önemli olan Para otoritesi durumunda olan Merkez Bankasının kararıdır yani bankacılık sektörünü zamanında fonlayıp fonlayamayacağıdır. Çünkü zamanında bankacılık sektörüne aktarılamayan likidite sistemi çöküş noktasına değin taşıyabilmektedir. (Bunun en güzel örneği 1929 bunalımında FED'in ABD bankacılık sektöründe son kredi mercii olma özelliğini kullanmamış olması gösterilebilir.) Gelişmekte olan mali piyasalarda sorun eğer yabancı para cinsinden likiditeden kaynaklanıyor ise Merkez Bankalarının bu işlevlerini yerini getirebilmeleri kimi zaman imkansız veya gecikmeli olarak mümkün olabilmektedir. Bundan dolayı Net Genel Pozisyon açığı ile çalışan bir gelişmekte olan finansal piyasada Merkez Bankası, olası bir krizde bu açık karşısında sistemin tıkanmasını istemediği gibi genel bir " domino etkisi " olasılığından da elbette sıkıntı duymaktadır. Bu olumsuzlukların etkilerini enazlamak için tutulan yolların başında Merkez Bankasının yabancı para (döviz) cinsinden varlıkların güçlendirmesi olağan bir önlem olarak görülmektedir.

Merkez Bankası tarafından alınan bu önlemlerin tek başına yetersiz olduğu bir grup ülkede (elbette bu gruba Türkiye'de dahildir) yaşanılarak öğrenildi. Dolayısıyla bir ülkede kısa vadeli yabancı para cinsinden fon kaynağının ağırlığının yüksek olmasından dolayı yaşanacak bir krizden döviz rezervi güçlü olduğu için sıyrılmaya pek mümkün değildir. Tam aksine Merkez Bankası rezervini güçlendirmek için kullanılan yöntemle bağlı olarak krizin daha da derinleşmesine neden olabilmektedir.

Uygulanan bu politikaların büyük ölçüde kamu kesimi iç borçlanma gereksinimini karşılamaya yönelik olması enflasyon oranını aşağıya çekme hedefini geri plana itilmesi olarak algılanabilir. 1999 yılının ilk dokuz ayına gelindiğinde TCMB'nin hedeflediği enflasyon oranının çok uzağında olduğu düşünüldüğünde belirlemeye çalıştığımız kurgunun geçerliliği artmaktadır. TCMB bankaların zimni olarak net genel pozisyon açığı ile çalışmasını teşvik edici bir kur politikası izlerken Hazinesin net genel pozisyon sınırını düşürmesi dışsal zorlamalar ile yapılmış ve göstermelik bir uygulama olarak ele alabiliriz. Dolayısıyla bu süreçte iktisat politikalarının uygulanışında enflasyonun sürmesi yönünde taraf olanların baskın olduğunu söyleyebiliriz.

3. Sonuç

Türkiye'de enflasyonun kronikleşmiş bir sorun olduğu konusunda akademisyenler ve hükümete çalışan teknisyenler de mutabıktır. Ancak genel kabul gör-

meyen olgu enflasyon yaratıcılarının yani ona taraf olanların kimler olduğudur. Eğer enflasyonu uzun yıllar sahnelerde kalan " Lüks Hayat" müzikaline benzetir isek bu oyunu uzun süre sahnede tutan aktörlerin kimler olduğunu da bilmek zorundayız. Ülkemizde enflasyonun aktörleri başrolü oynayan üç kesim çıkmaktadır. Bunlar; devlet, firmalar (finans sektöründe yer alan bankalar ve diğer finansal kuruluşlarda dahildir) ve bireylerdir. Bu üç aktör grubu da ekonomi için enflasyonun bir sorun olduğunun bilincindedirler. Ancak bu sorunu alt edebilmek için işbirliği yapmak niyeti konusunda samimi değiller. Bu güvensizliğin yaratıcısı ve sürdürücüsü iktisat politikaları için karar verici durumunda olan hükümettir. Hükümetin geçmişde diğer taraflar ile yapmış olduğu açık ya da örtük anlaşmalara bağlı kalmamış olması güvensizliğin ana nedenidir.

Varolan bu çözümsüzlüğün, sona ermesi için tarafların enflasyondan kurtulmanın tüm tarafların yararına olduğu konusunda anlaşmalarına ve TCMB'nin de bunun yürütücüsü konumuna getirmekten geçmektedir. Bu noktada kritik aşama, tarafların buna hazır olmalarıdır ki bunu sağlayacak olanda ülkenin açık bir toplum olması yönünde alacağı karardır.

KAYNAKÇA

- A.Alesina-L.H.Summers (1993). " Central Bank Independence and Macroeconomic Performance: Some Comperative Evidence ". Journal of Money Credit and Banking, Vol:25.
- R. Barro-D.B. Gordon. (1983). " A Positive Theory of Monetary Policy in Natural Rate Model ". Journal of Political Economy. Vol:91.
- B.Bernanke-F.Mishkin. (1992). " Central Bank Behaviour and the Strategy of Monetary policy: Observations from Six Industrialized Countries. " NBER
- A.S. Blinder (1986). " The Rules versus Discretion Debate in the Light of Recent Experience ". Weltwirtschaftliches Archiv. Vol.:123.
- A.Cukierman. (1992). Central Bank Strategy, Credibility and Independence: Theory and Evidence. Cambriedge:The MIT Press.
- Ö.F. Çolak . (1998). Finansal Piyasalar ve Para Politikası. Ankara:Gazi Büro Yayınevi.
- V. Grilli, D. Masciandaro-G. Tabellini. (1991). "The Political and Monetary Institutions and Public Policies in the Industrial Countries. " Economic Policy,Vol:13
- F.E. Kydland - E.C. Prescott. (1977). " Rules Rather Than Discretion: The Consistency of Optimal Plans ". Journal of Political Economy. Vol:85.
- B. McCallum (1995). " Two Fallacies Concerning Central Bank Independence ". The American Economic Review, Vol:85.

- K. Rogoff. (1989). " The Optimal Degree of Commitment to An Intermediate Monetary Target " Quarterly Journal of Economics.
- R. Saraçođlu .(1990). TCMB 1990 Para Programı. Ankara:TCMB Yayını.
- TCMB. (1989). " * TCMB'nın Para Politikası Hedefi Olarak MBP ". TCMB Üç Aylık Bülteni. Sayı:III.
- C.J. Waller (1995). " Performance Contracts for Central Bankers ". FRB of St. Louis Review. Vol:77

